

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Година LIX

Број 3–4

Београд 2012.

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ НАУЦИ, ИСТОРИЈИ,
КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ. — Деспотовац
(Народна библиотека „Ресавска школа“), 2012, 1–245.

Недавно је из штампе изашао зборник радова са научног скупа одржаног у оквиру деветнаестих „Дана српскога духовног преображења“, манифестације која се од 1993. до данас сваке године организује у Деспотовцу и која је Деспотов град афирмисала као културни центар. У веома запаженим зборницима радова са ових скупова срећу се имена еминентних научника из земље и иностранства.¹ Последњих година стални тематски оквир научног скупа постао је српски средњи век и, у складу с тим, скупови, као и зборници са њих, носе назив *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*. Овај, четрнаести по реду, зборник обухвата четрнаест радова из различитих научних области – историје, историје књижевности, филологије и архитектуре. На крају је, као петнаести прилог, дата хроника догађања са прошлогодишњих „Дана српскога духовног преображења“ из пера Горана Милојковића.

Прва два рада у књизи својеврсна су сећања – на професора Мирослава Пантића и на професора Александра Младеновића. Рад Зорана Живковића Христића *Поводом осамдесет пет година живота академика Мирослава Пантића (17–32)* говори о учешћу академика Пантића на „Данима српскога духовног преображења“ у Деспотовцу, како стоји и у поднаслову реферата. После краће биографије, Зоран Живковић износи податак да је академик Пантић, заједно са другима, „покренуо, утемељио, програмски осмислио и у пракси остварио значајну и велику културно-просветну и научну манифестацију“ као што су „Дани“. Руководио је научним скупом и био главни уредник свих зборника са ових скупова. Чинио је то с радошћу и посебним задовољством. У раду се наводе све активности професора Пантића током 19 година трајања „Дана“, што је заправо и својеврсна хроника протеклих „Дана духовног преображења“, а посебно научних скупова. „Коректан и приступачан, духовит и срдачан, био је увек веома обавештен и имао је такта и обзира према свакоме. Зато нам је чинило задовољство да сарађујемо са академиком Мирославом Пантићем“, рекао је на крају реферата поштовалац, пријатељ и сарадник професора Пантића Зоран Живковић Христић.

¹ Наводимо неке од зборника: *Манастир Ресава – историја и уметност* (приредили Дејан Медаковић, Војислав Ј. Ђурић и Војислав Кораћ), *О српским народним говорима* (приредио Слободан Реметић, реферати: Илсе Лехисте, Павле Ивић, Пол-Луј Тома, Андреј Собољев, Драгољуб Петровић и др.), *Право и лажно народно песништво* (уредник Мирослав Пантић, реферати: Милка Ивић, Павле Ивић, Раде Михалчић, Зоја Карановић и др.), *Српска књижевност у доба деспотовине* (реферати: Радмила Маринковић, Момчило Спремић, Мирослав Пантић, Злата Бојовић, Биљана Јовановић-Стипчевић, Нада Милошевић-Ђорђевић, Горадна Јовановић и др.), *Српски роман и рат* (реферати: Миодраг Матицки, Богуслав Зјелински, Предраг Палавистра, Александар Јерков, Никша Стипчевић, Зоран Константиновић, Светозар Кољевић и др.).

Реферат Раде Стијовић говори о Александру Младеновићу као истраживачу српског средњовековног језичког наслеђа (7–15). Иако српски средњи век није осовно поље интересовања А. Младеновића, ипак је значајан број његових радова посвећен овом периоду. Већина је заснована на анализи језичких споменика, међутим, известен број се односи на истраживања за која недостају споменици, недостају чињенице, па се закључци изводе посредним путем. Како се у оваквим случајевима ставови научника често разликују, пажња је усмерена управо на те радове.

Једно од питања на која је тешко дати поуздан одговор јесте – када су Срби примили словенску писменост. Неки научници сматрају да је старословенски дошао Србима на размеђу IX и X века, а професор Младеновић, на основу историјских околности које су могле створити климу и услове за увођење словенског богослужења у српску цркву, износи претпоставку да се то догодило вероватно у току X или најдаље у прве две деценије XI века. Ова хипотеза га наводи и на претпоставку да су Срби (или бар већина њих) словенску писменост добили на ћирилицу и да нема убедљивих аргумената из којих би се могли изводити чвршћи закључци да су Срби познавали глаголицу. Професор Младеновић „помера“ и време и место настанка српске редакције старословенског језика – уместо уобичајеног краја XII века, он говори о крају X или почетку XI века. Другачије се, по његовом, као и мишљењу неких других научника, тешко може разумети организован књижевни језик, српскословенски, Мирослављевог и Вукановог јеванђеља, црквених ћириличких споменика српске редакције с краја XII века. Место настанка српске редакције А. Младеновић помера на просторе северно од линије Тетово–Скопље–Крагово.

Рад професорке Јелке Ређеп, једног од наших водећих медијиста, говори о знаменитој жени српске историје Катарине Кантакузиној (33–39). Катарина је ћерка деспота Ђурђа Бранковића, преко кога је била у блиском сродству са деспотом Стефаном, и деспотице Јерине Кантакузине. Добри односи са Западом, читамо у реферату, били су разлог да Ђурађ уда Катарину за цељског грофа Улриха II, као што је жеља за добрим односима са Истоком била разлог да другу ћерку, Мару уда за султана Мурата II. У раду се износе подаци из Катарининог живота, а преко тога осликавају друштвени односи и политичка ситуација тога доба, слика се портрет „угледне и мудре, племените и несаломиве“ грофице Катарине, која је „осетила сву горчину и неправду у животу, али и пленила и импоновала својим животом и поступцима“. Професорка Ређеп је ставља у ред знаменитих жена српских попут Јефимије, кнегиње Милице, Маре Бранковић и Јеле Балшић.

Појава књиге *Јутро мислено* Васка Попе (2011) са исписима „златокрилих химнографа“, како их Попа назива у тексту о Лази Костићу, отворила је бројна питања: откуда се скоро двадесет година после Попине смрти појављује ова збирка нашег најстаријег песничког казивања, како то да ју је саставио Попа левичар и комуниста, који су били његови критеријуми вредновања при одабиру песама итд. Одговоре на ова и бројна друга питања налазимо у раду Марте Фрајнд *Трагање за духом средњовековља: Јутро мислено Васка Попе* (147–158), који се и сам због лепоте стила чита као поетско дело. Сазнајемо и о тајни црве-

не фасцикле предате Александру Петровићу, чији садржај је много година касније он изнео на видело дана, коме све треба да будемо захвални за ову изузетну књигу – којим преводиоцима, ком издавачу, приређивачима и другима који су радили на њој, затим шта би све могли бити мотиви Попиног одбијања да збирку заврши и објави, какав је његов однос према средњовековном наслеђу (о његовој жељи да проникне у његове лепоте и духовно богатство и о његовом невероватном осећању за ликовно, које М. Фрајнд у више наврата потенцира). Марта Фрајнд упућује будућег читаоца у то да је Попин избор десакрализован, ослобођен теологије, вере као догме, „до крајњих граница до којих се могло бирати и издвајати из поезије средњег века, а да се не оштети њена духовна садржина“, да је у свим стиховима хумано, људско осећање примарно, а песничке слике преносе љубав, милост, разумевање, смирење, покајање. Попин избор је и израз дубоке оданости своме роду, ослобођен терета било какве историјске реторике.

Ауторка даје своје уверљиво виђење Попиних разлога да одустане од објављивања збирке. Бавећи се средњовековном књижевношћу и уметношћу, Попа се нашао на размеђи два фанатична верништва, једног коме је припадао и другог чију је снагу и лепоту умео да осети, али не и да „буде сигуран да ли заиста добро разуме свог саговорника из прошлости или само наслућује шта он каже?“, није био сигуран ни да својим модерним језиком може да пренесе право значење, да то било који преводилац може. Због ових дилема, ових препрека, које није могао да савлада, како би пренео суштину онога што је наслућивао да постоји у наслеђу средњовековља, Попа је одустао од покушаја да састави до краја своју последњу антологију.

Леп научни прилог представља рад Марине Спасојевић *Језичке карактеристике препева Слова љубве на савремени српски језик* (125–146). У њему се анализирају граматичке и лексичке особености 13 превода *Слова љубве* на савремени српски језик: Миливоја Башића, Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића, Драгутина Костића, Момчила Настасијевића, Милоша Савковића, Драгољуба Павловића, Ђорђа Сп. Радојичића (у прози и у стиху), Јустина Поповића, Ђорђа Трифуновића, Симеона Маринковића и Атанасија Јевтића. Не улазећи у оцену препева, ауторка је настојала да покаже, и учинила је то компетентно и ваљано, како су и којим језичким средствима преводиоци граматичку структуру и лексички инвентар српскословенског језика заменили јединицама које функционишу у савременом српском језику. Показала је где су се преводиоци држали оригинала, а где су се удаљавали и када нису морали, и како су у граматичком погледу поступали тамо где не постоје еквивалентне граматичке јединице. На основу ексцерпираних и компаративно устројених грађе, ауторка је закључила да је најближи оригиналу Драгутин Костић, и по фонетским, и по морфолошким и по лексичким архаизмима, али је ритмички знатно одступио и превод дао строфично. Најближи савременом читаоцу је, међутим, Новаковићев превод, по избору лексике и граматичких средстава, у коме има највише слободе и одступања. Поред осталог, ауторка закључује да је свако у препев унео нешто своје, неки детаљ, направио неку инверзију. Ниједан превод се не може издвојити као јединс-

твен по томе што ове средњовековне стихове доноси искључиво посредством данас временски немаркиране лексике и граматичких средстава, без архаичних фонетских континуаната, морфолошких форманата и синтаксичког устројства. За архаизацију текста користили су различита средства које ауторка наводи.

Томица Симић у раду *Војска у време Стефана Лазаревића* (173–188) истиче да је у средњем веку војска била једна од најзначајнијих институција државе, јер је од „снаге војне силе зависила стабилност, ширење и просперитет, привредни напредак, опстанак државе и углед владара“. За време владавине Стефана Лазаревића било је више ратних него мирних година, каже аутор, требало је имати такву војску која ће се у сваком тренутку моћи супротставити снажнијем непријатељу и зато је наслеђена војна организација из времена Немањића реформама претворена у добро организовану, бројно надмоћну и међу суседима респектовану војну силу.

У раду се говори о саставу војске, њеној организација, начину формирања, о томе ко је био војни обвезник, а ко је био ослобођен војне обавезе, о трајању војне обавезе, издацима за војску, броју војника који је властелин био дужан да поведе у војни поход на владарев позив, о војном порезу (који су морали да плаћају и странци, пре свих Дубровчани, који су се забаштиници у Србији, тј. стекли непокретности, имања, куће и делове рудника), о ратној тактици, о наоружању, о утврђењима и утврђеним градовима, који су имали значајну улогу у одбрани земље, о томе како се кажњавао властелин ако се не одазове позиву владара итд. Речју, један исцрпан, информативан, прегледан и занимљив рад.

Милун Милорадовић, аутор монографије о селу Милива², јавља се у Зборнику са радом *Село Милива у средњем веку* (189–200). Село је једно од најстаријих насеља у деспотовачком крају. Аутор му прво одређује данашњу локацију, а затим казује где се оно налазило у средњем веку и како се крајем XVII и током XVIII века спуштало из брежуљкастог дела атара ка равничарском, према Ресави, где се формирало као насеље ушореног типа. Говори о насељавању претежно са Косова и Метохије, али и из других српских крајева, што доводи до мешања староседелаца и новодошлких породица, које су благонаклоно примљене у ове, тада ретко насељене просторе (што је за различита проучавања, лингвистичка, нпр., врло важан податак). Наћи ћемо ту и податке о имену села – од предања до научних тумачења, о историјату краја и села, о рударењу, о црквама и црквистима, који сведоче о старости села, о поменима села у средњовековним повељама, турским дефтерима. Рад је драгоцен прилог историји краја, али и историји уопште.

[Рада Р. Стужиовић]

² Библиотека Хронике села 355 (издавачи: Културно-просветна заједница Србије Народна библиотека Ресавска школа), два издања: 2010. и 2011. године.